

Na obranu "hybridizmu" v riešení vztáhu spoločnosti a prírody

Ivan Buraj

Medzinárodná konferencia APVV-18-
0178 (4-5.5. 2023, G-140)

Obsah

- Úvod
- Prečo „hybridizmus“? Kritika (Malm, Stamenkovic)
- Politicko-ekologická obrana (Latour)
- Ekologická obrana (Deleuze-Guattari)
- Politická obrana (Bělohradský)
- Etická obrana: zodpovednosť
- Záver

Úvod

- Nadviažem na svoje novembrové vystúpenie v rámci workshopu APVV, kde som sa snažil v spore Malma/Stamenkovic (reprezentanti moderny) a Latoura (predstaviteľa postmoderny) zaujať viac-menej neutrálny, nestranný postoj
- Ten teraz opustím, aby som (ako nakoniec ohlasuje i názov tohto vystúpenia) obhajoval Latourov „hybridný“ postoj k vzťahu prírody a spoločnosti
- Ale skôr než sa tak stane, vrátim sa k spomínanému novembrovému vystúpeniu a pripomeniem, resp. zhrniem podstatu sporu

Prečo „hybridizmus“? Kritika (Malm, Stamenkovic)

- O akom „hybridizme“ tu chceme (opäť) hovoriť? V akom zmysle, význame?
- Malm/Stamenkovic okrem toho, že Latoura obviňujú z nedostatku realizmu a historického prístupu (ako celú „postmodernu“), mysticizmu, z „extrémneho konštruktivismu“, osobitne mu vyčítajú jeho metódu – *“hybridizmus“, teda miešanie, kríženie, splietanie (a aj pletenie si) pojmov a jednotlivých oblastí skutočnosti, vrátane alebo najmä prírody a spoločnosti*
- Pritom Malm v zásade identifikuje a rozlišuje dva druhy hybridizmu k vzťahu prírody a spoločnosti: *ontologický hybridizmus* (spoločnosť a príroda reálne neexistujú, ale sú len našimi konštrukciami) a *metodologický hybridizmus* (rozlišovanie jedného od druhého nemá zmysel ani význam)

Prečo „hybridizmus“? Kritika (Malm, Stamenkovic)

- V oboch prípadoch hybridizmus nepomáha pochopiť svet, ale naopak ho robí nevysvetliteľným – vedie k *teoreticko-metodologickému chaosu*, anarchii, k nerozlišovaniu pojmov a z morálneho hľadiska v prípade súčasných ekologických problémov aj k znejasneniu *zodpovednosti* za ich kritický stav
- A ponúka len dve možnosti
  - ✓ Jednou možnosťou je povedať, že hoci spoločnosť a prírodu tvorí rovnaká substancia (*substancionálny monizmus* alebo *monizmus podstaty*), majú odlišné *vlastnosti* („dualizmus vlastností“)- Malmova pozícia
  - ✓ Druhou z možností je, že budeme nástojiť na tom, že spoločnosť a príroda nielenže zdieľajú rovnakú podstatu/substanciu, ale že neexistuje žiadna významná *vlastnosť*, ktorou by sa dali odlíšiť – monizmus podstaty takto dopĺňa *monizmus vlastností* (Taká má byť pozícia „hybridistov“ na čele s Brunom Latourom)

Prečo „hybridizmus“? Kritika (Malm, Stamenkovic)

- Či už ten alebo onen hybridizmus sa podľa Malma zakladá na metóde disolúcie, ktorej cieľom je rozpustiť všetky konceptuálne kategórie – a najmä tie binárne – čo znemožňuje akúkoľvek serióznu filozofickú analýzu naliehavých súčasných ekologických a klimatických problémov
- Naopak si myslí, že aby sme napr. maximalizovali naše šance vyhnúť sa úplnej destabilizácii klimatického systému, musíme byť citlivejší ako kedykoľvek predtým na dichotómiu medzi tým, čo ľudia v každom prípade vytvárajú, a tým, čo nie je ich dielom (príroda)*
- A len vďaka trvaniu na tejto dichotómii sme schopní ešte posúdiť, ako sa spoločnosť a príroda navzájom ovplyvňujú, aké škody jeden druhému spôsobuje a ešte dôležitejšie je, ako zastaviť všeobecné ničenie planéty
- ✓ Malmova epistemológia, ktorú sám tiež nazýva „epistemologickým klimatickým realizmom“ sa takto snaží zakresliť ostrú hranicu oddeľujúcu prírodu a spoločnosť

Politicko-ekologická obrana (Latour)

- Možno si len domýšľať, čo by na to odpovedal Latour
- S určitosťou však vieme povedať, že pojmy prírody a spoločnosti, minimálne v tradičnom, modernistickom bipolárnom chápaní, sú podľa neho zastarané
- Svet, v ktorom aspoň dnes žijeme, nie je bipolárny, dualistický, ale mnohorozmerný, nie je jednoznačný, ale mnohoznačný a že javy a procesy v ňom sú vzájomne prepojené a prepletené, čo musí reflektovať aj naše poznanie a jeho pojmy
- Preto musíme „raz a navždy zrušiť (bruiller) rozdiel medzi prírodou a spoločnosťou“ tak „že k nim už nikdy nevrátíme ako k dvom odlišným celkom: k prírode na jednej strane a k predstavám, ktoré si o nej vytvárajú ľudia na strane druhej“

Politicko-ekologická obrana (Latour)

- Celú svoju koncepciu preto zahajuje hľadáním, aspoň vzhľadom na súčasnosť adekvátnejších pojmov a spôsobov bytia entít vo svete, ktoré nazýva 'módmi existencie'
- Z nich pre Latoura sú asi najdôležitejšie pojmy 'ľudský' a 'nie-ľudský' ('non-humains'), ktoré podobne ako ostatné módy (o.i. prírodný a spoločenský) existencie spolu navzájom interagujú a vzájomne sa prekrývajú a doplňujú
- Takýmto spôsobom sa vytvárajú nezvyčajné spojenia, a dokonca niekedy až zlúčenia nie-ľudských entít s ľudským, prírodného a politického ako sa to stáva v prípade latourovských novotvarov, ako 'politika vecí', 'parlament vecí' alebo 'demokracia objektov'
- A takýmto spôsobom sa tiež začína vytvárať súčasná – súčasnosti adekvátna politika či politická ekológia

Politicko-ekologická obrana (Latour)

- Tej by mala zodpovedať tiež latourovská predstava širokej a súčasne hustej *siete* rozličných, zásadne nehierarchických vplyvov a závislostí, ktoré zahrňuje pod súhrnný pojem *aktér/sieť*, pričom hybridný aktér tvorí pevnú súčasť siete, a naopak
- Aktér/sieť kladie vyjadruje rôznorodé a zmiešané spôsoby, 'módy existencie' a zachycuje ich zložité vzťahy – oká/medzery a zároveň sprostredkujúce články medzi nimi
- Aktér/sieť takto prekonáva ohraničenosť jednotlivých vecí, vzťahov, oblastí nazývaných Latourom 'doménami' a vyjadruje jej schopnosť vyjsť za hranice týchto domén a spojiť heterogénne prvky do nečakanej, nepredvídateľnej série vzťahov a súvislosti – povedzme klímu, záujmy štátov aj ekologické hnutia

Politicko-ekologická obrana (Latour)

- Ale tým jednotlivé časti sveta nestrácajú svoje osobitosti, špecifiká – tie si zachovávajú, ale nie tým, že ich od seba oddelíme, ale naopak, že ich spojíme do zvláštnej konštelácie
- Ako sám niekoľkokrát zdôrazňuje nejde tu o spájanie týchto častí do nejakého – ako sa zvykne hovoriť – *organického* celku (Lovelockova Gaia): napr. „ryby, rybárka, rybára“
- Ale ich spája zvláštnym spôsobom – „*skladaním*“ („composer“/“composition“) jednotlivých nesúrodých častí – ľudského aj nie-ľudského, prírodného a spoločenského, vytvárajúc takto medzi nimi vždy osobitý vzťah, osobitú spojitosť (Rubikova kocka)
- Pričom si treba položiť nielen otázku, čo by bola (najmä dnes) príroda bez človeka/spoločnosti, ale tiež (načo sa pomaly zabúda), čo by bol človek/spoločnosť bez prírody
- Boli by sme vôbec ľuďmi, resp. takými ľuďmi, akými sme dnes?

Ekologická obrana (Deleuze-Guattari)

- Prostřednictvím pojmu **rizóma**, kt. je pôvodne botanický termín na označenie súboru koreňov rastliny – podzemku, ktorý je takmer vždy horizontálny
- Jej hlavnými charakteristikami sú princípy heterogenity, spojenia/spojitostí (ľubovoľný bod rizómy môže byť spojený s ktorýmkoľvek iným – semiotické reťazce s biologickými, politickými, ekonomickými a pod.) a zároveň prerušenia („Rhizom môže byť na niejakom mieste prerušen či roztržen, bude sa však rozvíjať ďalej po niektorej z svojich línií i po líniách iných“ – mravce)
- V porovnaní so štruktúrou, určenou súborom bodov a pozícií, binárnymi a jednoznačnými vzťahmi medzi týmito bodmi a vzťahmi, rizómu tvoria iba *linie* segmentarity a stratifikácie
- Každá rizóma teda obsahuje línie segmentarity, podľa kt. je stratifikovaná, teritorializovaná a pod., ale tiež línie deterritorializácie, po kt. uniká (systematizácii, štrukturalizácii, stratifikácii, hierarchizácii, a v neposlednom rade bipolarizácii)

Ekologická obrana (Deleuze-Guattari)

- A keďže rizóma je tvorená iba líniami, kt. spájajú ktorýkoľvek bod s druhým, a preto je acentrickou, nehierarchickou, neoznačujúcou..., definovanou iba cirkuláciou rôznych stavov – počnúc povedzme sexualitou, prechádzajúc k animálnemu a rastlinnému svetu, k politike, spoločnosti a opäť k prírode,
- nie je nikdy možné predpokladať nejaký dualizmus, dichotómiu
- Pravdaže sa tieto stavy od seba líšia, ale sú neoddeliteľné, lebo koexistujú a prechádzajú jeden v druhý

Politická obrana (Bělohradský)

- V postmodernej dobe už nestojí celok proti celku, ale miešanie a hybridizácia, tvrdí Václav Bělohradský v knihe *Čas pléthokracie*
- ✓ Inými slovami, súčasný svet je založený na miešaní protikladov a na konjunkciách namiesto disjunkcií
- ✓ Alebo ešte inak, na subscendencii a hybridizácii, teda na preskupovaní a prepožovaní rozličných častí celkov usilujúcich o dosiahnutie čiastočných cieľov mimo dosah hraníc transcendentných celkov a mimo dosahu kontroly ich reprezentantov
- ✓ Ako príklad uvádza pojem postdemokracie, ktorá predstavuje formu transformácie demokracie, pričom za jej zlomový znak považuje práve hybridizáciu, ktorá sa prejavuje okrem iného rozpadom hierarchií a identít, oslabením rozdielov medzi centrom a perifériami a deteritorializáciou

Politická obrana (Bělohradský)

- A nemusíme hovoriť hneď o postdemokracii
  - Čím by bola demokracia ako taká bez množstva nedemokratických prvkov - rovnosti bez množstva nerovností, bez prvkov oligarchie, bez súboru ľudských práv a slobôd a bez ich nevyhnutného obmedzovania atď.?
  - Tzv. čistá demokracia bez takýchto prímiesí a obmedzení je vyložene len teoretický abstrakt, ktorý nemá analógiu v reálnom svete

Etická obrana: zodpovednosť

- Hybridizmus tým, že podľa Malma stiera kvalitatívne, špecifické rozdiely medzi prírodou a spoločnosťou zároveň stiera, sníma konkrétnu zodpovednosť spoločnosti za škody napáchané na prírode
- Podobne sa vyjadruje aj Stamenkovic: „Latour nikdy neberie do úvahy zodpovednosť štátov ani individuálnu zodpovednosť občanov“
- No to isté, alebo veľmi podobné si o nich a ich ekologickej teórii môže naopak myslieť Latour
- Ved' práve ich dichotomická koncepcia, ktorá sa snaží od seba zreteľne oddeliť to, čo robí príroda a čo spoločnosť môže napokon vyvolať dojem, že *príroda si za „svoje“ problémy môže sama, sama je za ne zodpovedná, a teda sama si ich musí vyriešiť*
- Čím zároveň spoločnosť zbavuje zodpovednosti, ale ju i robí voči prírode pasívnou až ľahostajnou

Etická obrana: zodpovednosť

- Dá sa demonštrovať na konkrétnom, praktickom probléme, otázke
  - Uprednostniť *spoločenskú rekultiváciu* alebo *prirodzenú obnovu* („prirodzenú sukcesiu“) zdevastovaného prírodného prostredia?
  - Obnoviť znečistené životné prostredie alebo ho ponechať svojmu „osudu“ – nech si samo poradí?
- Každé z týchto riešení má svoje plus a mínus, svojich stúpencov aj protivníkov

Etická obrana: zodpovednosť

- ✓ Obhajcovia spoločenskej rekultivácie sa snažia dokázať, že táto je viditeľnejšia, rýchlejšia, efektívnejšia
- Obhajcovia prirodzenej obnovy zase tvrdia, že je kvalitnejšia a rozmanitejšia než spoločenská kultivácia a tiež lacnejšia
- ✓ Ich oponenti zase argumentujú tým že prirodzená obnova sa doposiaľ uplatňovala len na malom území (napr. v bylinných záhradách zameraných aj na opelenie kvetov) a preto naďalej trvajú na jej označovaní ako „chránenej devastácii“ a zároveň sa pýtajú, ako by sme mali v prípade jej preferovania chovať k životnému prostrediu kontaminovanému napr. chemickými látkami? Tiež ho ponechať svojmu osudu? ...
- ✓ Analógia medzi tézami príroda to sama vyrieši so starou kapitalistickou tézou trh (sám) všetko vyrieši
- ✓ Preto asi nie je náhoda, že presvedčenie v samobnoviteľnosť prírody a samoreguláciu trhu niekedy zdieľajú a presadzujú tí istí ľudia

Záver

- Pojem „hybridný“ sa dnes značne zdiskreditoval, skompromitoval a používa sa takmer výhradne v negatívnych konotáciach, kontextoch (napr. „hybridná vojna“, keď hranice vojny a mieru sa rozmazávajú)
- Pritom nemusí znamenať nič iné len uvedomenie si faktu, že svet, v ktorom žijeme nie je dualistický, ale mnohorozmerný, nie je jednoznačný, ale mnohoznačný a že javy a procesy v ňom sú vzájomne prepojené a prepletené, čo musí reflektovať aj naše poznanie a jeho pojmy
- Malm v tejto súvislosti vyčítal Latourovi o.i. nedostatok (klimatického) realizmu
- Ak však za realizmus budeme pokladať čo najadekvátnejšie zachytenie skutočnosti, je to možno práve naopak: stále viac si totiž musíme uvedomovať svet zložený z množstva hybridných objektov - od ozónovej vrstvy po transgénne plodiny či zmenenú krajinu
- Tejto skutočnosti zodpovedá aj Latourov prístup k ekosystému ako k humánno-ekologickému systému, ktorý spája ľudské a rastlinné, živočíšne nie-humánne (non-human) populácie ako porovnateľné jednotky rovnakého výskumného rámca

Záver

- *Zásadnou otázkou teda je, či vôbec môžeme premýšľať o súčasnej dobe a jej hlavných problémoch bez toho, aby sme neboli „hybridní“, aby sme nepoužili hybridné konštrukcie, modely, pojmy?*
- Malm so Stamenkovicom ako súčasní predstavitelia moderny si myslia, že oddeľovať pojmy a veci je aj v dnešnej dobe nielen možné, realistické, ale aj výsostne potrebné
- Naopak, Latour a s ním takisto Deleuze, Bělohradský a ďalší stúpenci postmoderny sú presvedčení, že spoločnosť a príroda sa dnes prelínajú viac ako kedykoľvek predtým a proces nevyhnutnej hybridizácie ide v ruka v ruke s koncom esencialisticky definovaných identít, ako napísal Václav Bělohradský v svojej eseji *Proti Evropě filosofů*

Záver

- Malmov argument, že *iba zreteľne ohraničené, rozdielne, až protikladné atribúty sa môžu spájať*, vyzerá na prvý pohľad logicky a presvedčivo
- ✓ Hybridizmus v Latourovom ponímaní však neznamena nerozlíšiteľnosť pojmov a vzťahov
- ✓ Hybridizmus nás môže naučiť rozlišovať prostredníctvom odhaľovania ich špecifických *spojení a prekrývaní*
- ✓ Poznáme povedzme národy, ako napr. na polostrove Gibraltár z nejasnou odlišnosťou, s neurčitou identitou a napriek tomu asi nikoho nenapadne myslieť si, že jeho obyvatelia tým strácajú svoju (špecifickú britsko-španielsku) identitu
- ✓ A naopak, ako je aj z histórie známe, bipolárny svet je často a do istej miery i nevyhnutne svetom hraníc, priepastí, protikladov, vylučovania, separácie a niekedy aj izolácie, alebo naopak zvýšenej aktivity hraničiacej až s agresivitou a s násilím

Ďakujem za pozornosť!